

Katowice, 23 lutego 2021 r.

Prof. dr hab. Ryszard Koziółek

Instytut Literaturoznawstwa

Uniwersytet Śląski

Recenzja pracy doktorskiej pana magistra Mateusza Żyły pt.:
Inspiracje literaturą Młodej Polski w tekstach heavymetalowych
(Miciński, Przybyszewski)

Rozprawa podejmuje interesujący i rzadko opisywany aspekt funkcjonowania tradycji literackiej, a mianowicie jej funkcjonowanie w obrębie muzyki popularnej przełomu XX i XXI w. Co szczególnie intrygujące, obszarem wpływu badanym przez doktoranta są teksty piosenek heavymetalowych, opisywane jako pole oddziaływania literatury Młodej Polski, ze szczególnym uwzględnieniem twórczości Tadeusza Micińskiego i Stanisława Przybyszewskiego. Samo postawienie problemu badawczego w ten sposób już zasługuje na docenienie, ponieważ transmisja motywów tekstowych w utworach polskich zespołów była raczej opisywana według linii: Zachód – Polska, z którego to kierunku wędrowały inspiracje zespołami takimi, jak: Black Sabbath; Iron Maiden, Judas Priest, Van Hallen czy Metallica, Slayer, Anthrax). Rzadziej lub wcale nie badano natomiast tej części polskiej kultury muzycznej pod kątem wpływów literackich, zwłaszcza utworów z kręgu polskiego modernizmu. Doktorant stawia tezę, że rola młodopolskiej tradycji literackiej w polskiej kulturze heavymetalowej nie wyczerpuje się na inspiracjach tematycznych, ale wpływa na poetykę tekstów piosenek, jak również postaw artystycznych prezentowanych przez artystów tego nurtu.

Wstęp pracy przynosi funkcjonalne omówienie twórczości dwóch pisarzy – zdaniem autora – najbardziej ważkich dla polskich autorów tekstów muzycznych: Tadeusza Micińskiego i Stanisława Przybyszewskiego. Wybór tyleż słuszny, co zaskakujący wstępnym rozpoznaniem, bowiem, o ile pisarstwo Przybyszewskiego, a bardziej jego legenda należy do wciąż żywej

tradycji literackiej, to utwory Micińskiego czytane są już niemal wyłącznie przez studentów polonistyki oraz przez naukowców.

Wykazanie wpływu drugiego z pisarzy należy do najbardziej oryginalnych ustaleń badawczych pana Mateusza Żyły.

Wpływ Przybyszewskiego jest bardziej wielostronny, obejmuje bowiem zarówno prozę powieściową, jak i eseistykę, a także legendę biograficzną, z ważnym w niej wątkiem muzycznym. Daje to podstawę do przeprowadzenia przez doktoranta dowodzenia, że performansowy charakter twórczości muzycznej pozwala zintegrować wszystkie te elementy. Emblematycznym utworem jest jego powieść *Krzyk*, której tytuł i przesłanie koresponduje z poetyką artykulacji wokalne, typową dla estetyki heavymetalowej. Ta zaś w zamierzeniu jest ekspresją pozajęzykowego doświadczenia, z którym w rezonans wejść może przede wszystkim sztuka symboliczna lub ekstatyczna ekspresja, symbolizowana przez słynny obraz Muncha.

Figurą interferencji modernizmu i piosenek heavymetalowych jest podmiot. Tu doktorant słusznie wykorzystuje badania Charlesa Taylora, zwłaszcza jego monumentalną pracę o teoriach podmiotu. Adaptuje zwłaszcza jego ustalenia dotyczące artykulacji sfer podmiotu, które nie poddają się werbalizacji. Tym sposobem, modernistyczna teoria korespondencji zyskuje systemowe opracowanie w teorii Taylora, tworząc teoretyczną podstawę dla analiz podmiotu wypowiedzi artystycznej w badanych tekstach. Ta dość ryzykowna fuzja teorii daje nadspodziewanie dobre efekty poznawcze, pozwalając opracować model analityczny integrujący tekst z jego sceniczną artykulacją w specyficznej estetyce metalowej.

Drugą płaszczyzną analityczną są relacje referencyjne tekstów muzycznych z rzeczywistością społeczną i polityczną. Doktorant słusznie wykazuje odmienność tych nawiązań w stosunku do muzyki popularnej na Zachodzie, gdzie odniesieniem była m.in. wojna w Wietnamie czy zjawiska kontrkulturowe. Podczas gdy w Polsce była to rzeczywistość schyłkowego socjalizmu lat 80. I to ona ulegała protestującemu zaprzeczeniu w muzyce

heavymetalowej. Opis podwójnej inspiracji – motywami młodopolskimi i rzeczywistością lat 80 – ujawnia zaskakujący i nieznany kontekst analizowanych tekstów. Autor czyni to ze znakomitą wiedzą przedmiotową oraz dużą erudycją literacką i historyczną.

Doktorant wykazuje w rozprawie godny uznania upór metodologiczny, starając się wybrać z repertuaru teorii te narzędzia, które okażą się najbardziej adekwatne dla postawionych celów badawczych. W pełni uzasadnione okazuje się zastosowanie w pracy kategorii i metodologii wypracowanych przez Pierre'a Bourdieu. Mowa oczywiście o teorii „pola literackiego”, tu wykorzystanej w zmodyfikowanej formie pola literacko-muzycznego. Pozwala to włączyć w analizy także problematykę sztuki i artysty na rynku w konkretnym „subpolu metalowym”. Okazuje się, że rozpoznania Bourdieu poczynione dla pola literackiego XIX w. znajdują analogię w procesach wymiany rynku i mody, które określają społeczny fenomen muzyki heavymetalowej. Zwłaszcza dotyczy to swoistej rewitalizacji tak anachronicznych na pozór elementów tradycji literackiej, jak satanizm młodopolski. Pionierem tej strategii artystycznej – jak wskazuje badacz – był zespół Kat i jego lider Roman Kostrzewski.

Drugi rozdział pracy ma charakter historyczno-literacki i zawiera przede wszystkim interpretację powieści Stanisława Przybyszewskiego *Dzieci szatana*. Wydaje się, że nieco zlekceważonym w rozprawie elementem wpływu modernistycznego jest inspiracja Nietzscheańska, widoczna zwłaszcza w utworach muzycznych, będących apologią „silnych”, co zresztą koresponduje z dziełem Przybyszewskiego, wielkiego admiratora autora *Narodzin tragedii*.

Choć nawiązania do satanizmu modernistycznego są liczne i wyraźne, otwarte pozostaje pytanie o głębię tej relacji, mianowicie czy mamy do czynienia z kostiumowym sztafażem lub anty-mieszczańską prowokacją, czy też przejściem filozoficzno-etycznego zaplecza tej tematyki w literaturze Młodej Polski? Ta ostatnia również często grzeszyła powierzchownością i konwencjonalizmem, splatając demoniczny kostium z wielką tradycją Miliona, Goethego, Byrona. „Szatan heavymetalowy”, jaki wyłania się z

analizowanych piosenek jest raczej demonem mocy, zła i zniszczenia, niż wcieleniem buntowniczego, negatywnego humanizmu. Niemniej, wielość przykładów i wnikliwa ich analiza daje nam wgląd w kompletnie nieprzebadany obszar funkcjonowania tradycji młodopolskiej.

Trzeci rozdział przynosi szczególnie przeze mnie oczekiwany wątek spotkania heavymetalu z twórczością Tadeusza Micińskiego. Okazuje się, ku sporemu zaskoczeniu, że tak hermetyczne utwory, jak *Nietota* czy *Xiądz Faust* z ich wizją demonicznego Boga-Demiurga korespondują wyraźnie z tekstami Romana Kostrzewskiego (Kat).

Po rozdziale poświęconym topice satanistycznej głównie w tekstach Kostrzewskiego, doktorant koncentruje się na dominantach metaforycznych w tekstach wybranych zespołów (Kat, Behemot, Arkona). Teksty te eksponują metafory oparte na leksemach chłodu, lodu, śniegu – waloryzowane pozytywnie jako synonimy siły, wolności, heroizmu. Właściwa analiza satanizmu inspirowanego twórczością Micińskiego pojawia się w rozdziale piątym, który jest poświęcony paradoksalnej syntezie satanizmu i chrystianizmu. W tym miejscu warto było wskazać genealogię tego paradoksu i obok przywołanego słusznie Milтона, wskazać też twórczość Blake’a i Shelleya – u których satanizm ma proveniencję humanistycznej solidarności szatana z człowiekiem wobec milczenia Boga. Tym bardziej, że analizowane teksty piosenek nie podejmują tej syntezy i przywracają tradycyjną opozycję Chrystusa i Lucyfera. Pokazuje to, że gwałtowność estetyki muzycznej i kostiumu wcale nie kłóci się z tradycyjną etyką chrześcijańską połączoną z „prometeuszowym duchem buntu”. Ten wątek także nie da się utrzymać w ramach binarnej relacji: modernizm – teksty heavymetalowe. Prometeizm, obok mesjanizmu, to najpotężniejsze polskie mity literackie i wielorakie są drogi ich oddziaływania.

Zdecydowanie bardziej jednoznaczna identyfikację zyskują motywy erotyczne w analizowanych zespołach tekstów. Przybyszewski wprowadził do literatury polskiej połączenie śmiałego erotyzmu z mistyką płci, jak również neogotycką diabolizację kobiety i seksualności, co doktorant omawia

szczegółowo na przykładzie powieści *Il regno doloroso* Stanisława Przybyszewskiego.

Seksualność jest w tekstach piosenek polem buntu przeciw mieszczańskiej moralności, strategią prowokacji, kwestionowaniem etyki powściągliwości. Interesujący jest wgląd w dystans 100 lat oddzielający utwory młodopolskie i późnonowoczesne teksty metalowe. Wydaje się chwilami, że treść obyczajowej prowokacji jest podobna, zaś różnica tkwi w metafizyce płci i seksualności, którą eksplorowała literatura modernistyczna. Rozwinięciem tej problematyki jest rozdział 8 zawierający studium o dwóch znanych conceptach Przybyszewskiego: genealogii płci w *Requiem aeternam* oraz płci androgynicznej (*Androgyne*).

Ostatni rozdział odsłania intertekstualne bogactwo tekstów heavymetalowych, przede wszystkim autorstwa Roberta Kostrzewskiego. Analizy odsłoniły w nich nawiązania do Micińskiego (*Xiądz Faust*), Nietzschego (*Tako rzecze Zaratustra*), prozy Lovecrafta.

Kompozycja pracy jest starannie przemyślana, a wywód prowadzi równoległe i spójnie wątki: metodologiczny i analityczny. Oryginalny i nowatorski jest problem badawczy postawiony w rozprawie. Wybór materiału jest dobrze uzasadniony, a jego zakres wyznaczony przyjętą metodologią – przede wszystkim teorią „pola literackiego” Pierre’a Bourdieu. W ramach drobnych uzupełnień, upomniałbym się o uwzględnienie zespołu Closterkeller, bodaj najważniejszej neogotyckiej formacji w polskiej muzyce metalowej. Ciekaw byłbym powodów tego wyłączenia. W kwestiach metodologicznych warto także uwzględnić modele badań nad relacjami między muzyką a rzeczywistością społeczną i polityczną. Przykładową pracą jest choćby Krzysztofa Gajdy, *Szarpidruty i poeci. Piosenka wobec przemian społecznych i kulturowych ostatnich dekad* (2017). Wreszcie najtrudniejsza kwestia badawcza, jaką jest badanie semantyki akustycznej tekstów pisanych. Nawet jeśli są przeznaczone do śpiewania, to jako przedmiot badań są wyłącznie tekstami. Pomocne w tym względzie są prace Jakuba Momro (*Widmontologie nowoczesności*, 2014), a także monograficzny numer *Tekstów*

Drugich nr 5/2015 („Audiofilia”), w którym znajdujemy przegląd teorii badania akustycznych wymiarów literatury.

Te dopowiedzenia nie umniejszają walorów poznawczych rozprawy. Zbadany i opisany w niej został fenomen transmisji wyrafinowanej, hermetycznej kultury literackiej sprzed wieku do współczesnej subkultury muzycznej – do jej warstwy tekstowej i artykulacyjnej. Organizacja pola badawczego została przeprowadzona z należytą starannością, a zastosowana w pracy metodologia pozwoliła uchwycić złożone konfiguracje tekstowe w analizowanym materiale. Efekty badań przedstawiono w jasnym wywodzie i podsumowano w obszernym, porządkującym streszczeniu.

Wszystko powyższe dowodzi, że praca pana magistra Mateusza Żyły, pt. *Inspiracje literaturą Młodej Polski w tekstach heavymetalowych (Miciński, Przybyszewski)*, zdecydowanie spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim.

Prof. dr hab. Ryszard Koziółek